

Βιβλιοκριτική: Γιάννης Σταυρακάκης, *Λαϊκισμός: Μύθοι, Στερεότυπα και Αναπροσανατολισμοί*, ΕΑΠ, 2019, σ. 110, 8.80 €, ISBN: 9786188427235

Γρηγόρης Μάρκου

Διδάκτωρ Πολιτικών Επιστημών, ΑΠΘ

Η συζήτηση γύρω από την έννοια του λαϊκισμού στην Ελλάδα έχει ξεκινήσει εδώ και μερικές δεκαετίες. Ωστόσο, η πρόσφατη δυναμική άνοδος της ριζοσπαστικής αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ) στην ελληνική πολιτική σκηνή, μέσα από έναν ισχυρό λαϊκιστικό λόγο, αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον των ερευνητών για το φαινόμενο. Δεν είναι τυχαίο ότι η επανεμφάνιση του λαϊκισμού έδωσε μεγάλη ώθηση στην δημοσίευση δεκάδων βιβλίων και επιστημονικών κειμένων, στην διοργάνωση πλήθος συνεδρίων και ημερίδων, καθώς και στην παραγωγή ντοκιμαντέρ και τηλεοπτικών προγραμμάτων που αφορούν το λαϊκιστικό φαινόμενο. Ωστόσο, ένας μεγάλος αριθμός ελληνικών δημοσιεύσεων ακολουθεί μια πρόδηλη αντι-λαϊκιστική οπτική και αναγνωρίζει στον λαϊκισμό παθολογικά στοιχεία. Πέραν τούτου, ο λαϊκισμός συνδέεται αρκετά συχνά με τον εθνικισμό, τον ρατσισμό, την συνωμοσιολογία, τον αυταρχισμό και το πελατειακό σύστημα, ενώ παρουσιάζεται ως μια ιδεολογία με επικίνδυνα χαρακτηριστικά τόσο στην δεξιά όσο και στην αριστερή του έκφραση, αναπαράγοντας μ' αυτόν τον τρόπο γι' ακόμα μια φορά τη θεωρία των δύο άκρων.

Το νέο βιβλίο του Γιάννη Σταυρακάκη δεν ανήκει στην παραπάνω κατηγορία. Σε αντίθεση με τα αντι-λαϊκιστικά εγχειρίδια που καταγγέλλουν με σθένος τον «λαϊκιστικό κίνδυνο», η προσέγγιση του έρχεται για να δώσει μια καίρια απάντηση τόσο στις θεωρίες που αναγνωρίζουν παθολογικά στοιχεία στο φαινόμενο, όσο και στις «κυρίαρχες» σύγχρονες θεωρίες και προσεγγίσεις που συγχέουν τον λαϊκισμό με την ηθικολογία. Αντλώντας επιχειρήματα από προηγούμενες επιστημονικές του δημοσιεύσεις, ο Σταυρακάκης προτείνει μια νέα κατεύθυνση στην μελέτη του λαϊκισμού. Αρχικά, εκκινεί με μια σύντομη γενεαλογία του φαινομένου, ανιχνεύοντας τις νεωτερικές απαρχές του στην τσαρική Ρωσία με το κίνημα των Ναρόντικων και στις ΗΠΑ με το Λαϊκιστικό Κόμμα. Στη συνέχεια περιγράφει την περίπτωση του λατινοαμερικάνικου λαϊκισμού των μέσων του 20ου αιώνα, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον του στην Αργεντινή και τον Χουάν Ντομίνγκο Περόν, ενώ προχωρά την ανάλυση με τα ευρωπαϊκά λαϊκιστικά κόμματα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, ο συγγραφέας αναλύει τις κύριες θεωρίες και αναλυτικές προσεγγίσεις για τον λαϊκισμό, εστιάζοντας στο «αντιλαϊκιστικό κύμα». Εντοπίζει τις ρίζες του σύγχρονου αντιλαϊκισμού στο έργο του Ρίτσαρντ Χόφσταντερ των μέσων του 20ου αιώνα και ασκεί κριτική στις εκσυγχρονιστικές θεωρίες που παρουσιάζουν τον λαϊκισμό ως ένα ανορθολογικό φαινόμενο και μια παθολογία της πολιτικής. Σ' αυτό το πλαίσιο, υπογραμμίζει τις αδυναμίες της έννοιας του «πολιτισμικού δεισιμού» του Νικηφόρου Διαμαντούρου, η οποία έχει χρησιμοποιηθεί εκτενώς από θεωρητικούς, δημοσιογράφους και πολιτικούς που αντιτάσσονται στον λαϊκισμό στην Ελλάδα. Έπειτα, ο Σταυρακάκης τονίζει τις παγίδες της «νέας ορθοδοξίας» στη μελέτη του λαϊκισμού, η οποία αποδέχεται μια ομοιογένεια στα δύο αντιθετικά στρατόπεδα (τον λαό και τις ελίτ/το κατεστημένο) και την απόδοση μιας ηθικολογικής μορφής στον πολιτικό τους ανταγωνισμό. Σύμφωνα με τον ίδιο, «...η ηθική ως λογοθετικό και συναισθηματικό ρεπερτόριο μπορεί να τεθεί σε πολλές και διαφορετικές χρήσεις [...]. ...τέτοιου είδους επικλήσεις, περισσότερο ή λιγότερο αναπόφευκτες σε οποιαδήποτε πολιτική συγκυρία και ιδιαίτερα παρούσες σε κρίσιμα σημεία καμπής, μπορεί να λαμβάνουν χαρακτήρα πολιτικό ή αντιπολιτικό, δημοκρατικό ή αντιδημοκρατικό, προοδευτικό ή αντιδραστικό, ηρωικό ή ακόμα και μπανάλ» (σ. 78).

Στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου, ο Σταυρακάκης ορίζει τι είναι ο λαϊκισμός, χρησιμοποιώντας τη λακλαουική φορμαλιστική θεώρηση, ενώ θεωρεί ότι οι επιτελεστικές προσεγγίσεις αποτελούν έναν ισχυρό ερευνητικό εργαλείο στη μελέτη του φαινομένου. Λίγο πριν το τέλος του εγχειριδίου, ο συγγραφέας αισθάνεται την ανάγκη να απαντήσει ξανά στο αντι-λαϊκιστικό αφήγημα και να εξηγήσει τι δεν είναι ο λαϊκισμός, υποστηρίζοντας ότι δεν εξισώνεται με τον εθνικισμό, τον νατιβισμό, τον εθνικισμό και το πελατειακό σύστημα, ενώ δεν βασίζεται απαραίτητα σε μια χαρισματική ηγεσία. Ενώ ο Σταυρακάκης ανήκει σε μια ομάδα ερευνητών που αναγνωρίζει μια δημοκρατική προοπτική στον λαϊκισμό στις κατάλληλες συνθήκες, αναφέρει ότι «αν ο λαϊκισμός οφείλει να αποκαθαρθεί, τόσο στην επιστημονική έρευνα όσο και στον δημόσιο λόγο, από έωλα αρνητικά στερεότυπα, αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι πρέπει να αντιμετωπίζεται ως πολιτική πανάκεια, ως κάτι *a priori* θετικό» (σ. 107). Ουσιαστικά, ο συγγραφέας αναγνωρίζει συγκεκριμένα όρια στον λαϊκισμό, τα οποία όμως δεν είναι εκείνα που καταγγέλλει η αντιλαϊκιστική πλευρά.

Είναι ίσως η πρώτη φορά στην ελληνική βιβλιογραφία που ένα έργο ασκεί κριτική στην «νέα ορθοδοξία της ηθικολογίας». Επιπλέον, είναι ίσως και η πρώτη φορά (μετά το βιβλίο των Ν. Σεβαστάκη και Γ. Σταυρακάκη, «Λαϊκισμός, αντιλαϊκισμός και κρίση, Νεφέλη, Αθήνα, 2012) που ένα θεωρητικό εγχειρίδιο κριτικάρει την αντιλαϊκιστική λογική που έχει εδραιωθεί στη χώρα όλα αυτά τα χρόνια, στοχεύοντας να αντιμετωπίσει τα αρνητικά στερεότυπα που έχουν μπολιάσει τη συζήτηση γύρω από τον λαϊκισμό.

Κατά μια έννοια, ο Σταυρακάκης δίνει έμφαση στην ανάγκη να αποκοπεί η μελέτη του φαινομένου από τα εκσυγχρονιστικά απομεινάρια της ψυχροπολεμικής περιόδου, τα οποία δεν βοηθούν την πολιτική ανάλυση με κανέναν τρόπο αλλά εξυπηρετούν μόνο πολεμικά γραπτά. Τέλος, είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι το βιβλίο του Σταυρακάκη είναι ένα εξαιρετικά καλογραμμένο εγχειρίδιο, το οποίο ακολουθεί μια λακλαουική οπτική στην ανάλυση του, χωρίς όμως να κατανοεί τον λαϊκισμό ως μια αποκλειστικά δημοκρατική ή αντιδημοκρατική λύση, απαντώντας έτσι με ξεκάθαρο τρόπο σ' όλους εκείνους που υποστηρίζουν την άποψη ότι οι θεωρητικοί της «Σχολής του Έσσεξ» αποδέχονται πάντα μια δημοκρατική φύση στις λαϊκιστικές κινητοποιήσεις. Αυτό το βιβλίο είναι σημαντικό να διαβαστεί από τους μελετητές του λαϊκισμού, του πολιτικού λόγου και της δημοκρατίας, ώστε να κατανοήσουν τα όρια της σύγχρονης αντιλαϊκιστικής επιχειρηματολογίας, καθώς και τα προβλήματα της «νέας ορθοδοξίας» της ηθικολογίας στις σπουδές του λαϊκισμού.

Η βιβλιοκριτική δημοσιεύθηκε πρώτα στα αγγλικά εδώ: *e-Extreme*, March 2020 / Vol. 21, No. 1.
<https://standinggroups.ecpr.eu/extremismanddemocracy/newsletter/>